

literackiej, lecz być zaczerpnięte z życia. Zjawisko uwodzenia i typ podrywacza są zapewne tak stare, jak sama literatura. Seksoholizm dotyczy zresztą nie tylko mężczyzn, lecz również kobiet, nosicielek seksappealu, choć w kulturze europejskiej nie powstał symbol kobiety-uwodzicielki porównywalny z Don Juanem.

Autorka książki dokonała w niej wszechstronnej, wnikliwej analizy postawionego problemu badawczego, wykazała się doskonałą znajomością tekstów, umiejętnością interpretowania ich treści i formy, wyciągania z nich poprawnych i przekonujących wniosków. Zapoznała się z bogatą literaturą przedmiotu, zwłaszcza rosyjską i polską (patrz *Bibliografia*) (s. 141–148) i spożytkowała ją zgodnie z postawionym zadaniem. Praca jest wartościowym i interesującym wkładem do polskich studiów nad dziejami literatury rosyjskiej i jej związkami z kulturą europejską.

Zygmunt Zbyrowski

W KRĘGU WARTOŚCI: BÓG, CZŁOWIEK, ŚWIAT W KULTURZE I LITERATURACH WSCHODNIOSŁOWIAŃSKICH, pod redakcją Anny Woźniak i Witolda Kowalczyka, Lublin 2010, ss. 270.

Edycja została zrealizowana dla uczczenia 10 rocznicy śmierci wybitnego uczonego śp. profesora Ryszarda Łuźnego (1927-1998) i wiąże się z bliskim mu duchem antropologii chrześcijańskiej. Jak piszą Redaktorzy tomu, tworzą go rozprawy o problemach wartości rozumianych religijnie, połączonych z triadą wyznaczników: Bóg, świat i człowiek. Uważają oni, że:

Chrześcijańska wizja świata zakłada bliskość Boga, świata i człowieka. Świat jest więc zgodnie z nią postrzegany jako rezultat metafizycznego współdziałania Boga i człowieka, transcendentnego Boga, który wchodzi w rzeczywistość świata, i człowieka odpowiadającego na owo Boże wezwanie do współpracy (7).

W tomie zebrano prace 23 badaczy poświęcone trzem literaturom i kulturom wschodniosłowiańskim. Utrzymane są w języku polskim, rosyjskim i ukraińskim i obejmują zjawiska kulturowe od XVI wieku do współczesności, które łączą się z głównym tematem edycji. Ułożone są w ciągu diachronicznym procesu literackiego i utrzymane na odpowiednio wysokim poziomie refleksji naukowej. Przy zastosowaniu różnorodnych metod badawczych autorzy starają się ukazać rozmaite powiązania między sacrum i literaturą oraz zależności między aksjologią chrześcijańską a literaturą i kulturą zawierającą wiele motywów religijnych i topiki sakralnej. Jak piszą Redaktorzy:

Studia zamieszczone w niniejszym tomie są bardzo zróżnicowane pod względem tematycznym, zajmują się wieloma pisarzami, zjawiskami literackimi z kręgu literatury rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej, analizują obszar prozy, poezji, jak też ego-literatury, oraz skupiają uwagę na różnych tekstach kultury (8).

Prezentują podejście interdyscyplinarne, obok analiz tekstów literackich znajdziemy tu interpretacje rozpraw historyzoficznych, filozoficznych, geopolitycznych, ale również konkretyzację dzieł muzycznych.

Tom inicjuje interesujący artykuł Siarheja Kavalio, *Problematyka religijna i filozoficzna utworów poetyckich Jana Protasowicza (XVI w.)*, przybliżający mało znaną u nas działalność pisarza białoruskiego – najpłodniejszego poety Wielkiego Księstwa Litewskiego epoki renesansu. Poznajemy wybrane jego wiersze okazjonalne mocno powiązane z religijną wizją świata i zawierające treści moralno-dydaktyczne wierszowane traktaty oparte na źródłach antycznych i chrześcijańskich.

Ludmiła Jankowska w rozprawie *Matka Boża w unikatowym utworze Łazarza Baranowicza „Najjasniejsza Nieba i Ziemi Carica Panna Matka Matka Panna Maryja” (1683)* opartej o rzadkie utwory z owocnych kwerend bibliotecznych w Rosji dokonuje egzegezy złożonych treści i nieprawosławnej ideowości tytułowo oznaczonego utworu barokowego twórcy. Autorka objaśnia maryjną duchowość utworu, jego niejednoznaczną ilustrację alegoryczną, wyrażoną w nim myśl o niepokalanym poczęciu Maryi, dokumentuje różnice interpretacyjne katolików i prawosławnych. Odejście pisarza z kręgu Akademii Kijowsko-Mochylańskiej od wschodniej ortodoksji tłumaczy jego zachodnim typem wykształcenia i wpływami kultury staropolskiej.

Alina Orłowska w artykule *Wizja Sądu Ostatecznego w rosyjskiej poezji masońskiej XVIII wieku (A. Sumarokow, M. Chieraskow, W. Majkow)* po ogólnych uwagach o ruchu masońskim i ich doktrynie koncentruje się na literatach powiązanych z ideologią wolnomularską, na ich wierszach apokaliptycznych. W utworze Sumarokowa *O Sądzie Ostatecznym* eksponuje obraz końca dziejów i widzi w nim wykładnię masońskiej koncepcji Boga i człowieka. W wierszu Majkowa *Oda o Sądzie Ostatecznym* dostrzega wizję końca świata, bezwzględności i nieodwracalności sądu, podobnie jak w utworze Chieraskowa *Wiersze na Sąd Ostateczny* konstatuje masońskie credo poety, myśli o kondycji człowieka w sytuacji rozliczania się z miłości. Te zaangażowane, przenikające tajemnicę istnienia utwory wyrażają masońską naukę o relacjach Stwórcy z człowiekiem, o wanitatywności istnienia, o równości ludzi wobec śmierci, jak również osądzają ateizm, tyranie, pogoń za sławą i libertynizm. Artykuł instruktywny, dobrze syntetyzuje naukę masonów z dorobkiem artystycznym trzech poetów tytułowych.

Magdalena Kałuża w pracy *Demonologia a wychowanie (na przykładzie wybranych utworów Antoniego Pogorielskiego)* starannie dokumentuje tytułową tezę, zasadnie podejmuje polemikę z wcześniejszymi ustaleniami. Autorka omawia

związki motywów demonologicznych z ich wymową dydaktyczną i wpływem na formowanie młodego odbiorcy. W przekonującym wywodzie eksponuje elementy dydaktyczno-wychowawcze utworów Pogorielskiego poprzez obserwacje genotypu utworów, motywacji fantastyki i miejsca demonologii w świecie przedstawionym.

Barbara Stawarz w rozprawie *Doświadczenie graniczne a przeżycie estetyczne w poezji Michaiła Lermontowa* stawia niejednoznaczne kwestie przeżycia granicznego i odczucia estetycznego w liryce Lermontowa. Poprzez właściwie uargumentowaną, sprawną analizę kilku wierszy romantyka zgłębia jego światopogląd, eksponowanie dźwięku ponad obraz, szczególnie – niemal mistyczne – traktowanie muzyki zbliżającej do Absolutu, ujawniającej wyższą świadomość w kontaktach ze światem materialnym.

Stefan Kozak w zajmującym artykule *Ukraińcy wobec idei „Nowego Chrześcijaństwa”* śledzi historyzoficzne koncepcje H. Terleckiego i M. Kostomarowa, którzy proponowali odnowę chrześcijaństwa. Myśl religijna i tendencje eklezjalne, wzbogacone o romantyczne wizje przyszłości Ukraińców w ramach federacji słowiańskiej, ujęte zostały przekonująco, w wykładzie klarownym i zręcznym.

Polemiczny charakter ma niewątpliwie napisany ze znanostwem poruszanych spraw artykuł Witolda Kołbuka *Dzieje unii cerkiewnej w XIX-wiecznej historiografii rosyjskiej* o recepcji unii brzeskiej w historiografii rosyjskiej XIX wieku. Autor omawia m.in. prace M. Bantysz-Kamińskiego, M. Kojałowicza o likwidacji unii, wnika w zagadki ich popularności (prorządowe nakierowanie, zgodność z oficjalnym stanowiskiem władz, zajmujący wywód, tendencyjny dobór źródeł). Roztrząsa prace o przeszłości wyznaniowej pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego zawierające potępienie unii rzymsko – brzeskiej traktowanej jako zamach na prawosławie i ogłaszające ekspansję katolicyzmu na ziemie ruskie. Argumenty badacza dyskredytujące ustalenia Rosjan przekonują, są wyważone i pozbawione zadziorności, a wykład jest klarowny.

Małgorzata Matecka w ciekawym artykule *Wizja człowieka i świata w twórczości Piotra Czajkowskiego i Aleksandra Skriabina* konkretyzuje zawartość utworów muzycznych, werbalizuje znaczenia brzmieniowe neoromantyka i modernisty. Czajkowski jawi się jako piewca smutku, pesymizmu i silnego przeżywania nieodwracalności końca istnienia. Skriabin – wyraża egzystencjalną radość, harmonię wszechświata, rozważania o sensie życia. Uwagi o utworach syntetyzujących różne dziedziny sztuki czynione są ze znanostwem tematu i przekonują.

Anna Woźniak w odkrywczym studium *Doświadczenie ulotności życia w „Dzienniku myśli” Lwa Szestowa* eksponuje problematykę aksjologiczną w tym dzienniku filozoficznym (kwestia Boga, problem ewolucji wyborów człowieka, pogłębiona refleksja nad człowiekiem i światem). Autorka przybliżyła kwestię przemijania, granicy życia i końca kultury w jego myśli, gdzie problemy wanitatywne są równoważone przez wątki witalne. Szestow prezentowany jest jako kracjo-

nista utwierdzający nadprzyrodzony charakter wszechświata stworzonego przez Boga, który pozostawił człowieka własnemu losowi (filozofia tragedii). Zdaniem badaczki Szestow odrzuca ewolucję, matematykę i widzi dysharmonię między nauką a życiem. Naznaczony erudycją wywód, poprzez ujęcie kwestii egzystencjalnych i eksponowanie wiary w myśli filozofa, dobrze wpisuje się w tematykę całości tomu.

Maria Cymborska-Leboda w rozprawie „*Kaina odpowiedź Bogu*”, albo *Odpowiedzialność (Ja-dla-Innego): od Dostojewskiego do Lèvinasa* bada ślady myśli autora *Idioty* u Lèvinasa, styl tej recepcji. Odtwarza i interpretuje myślenie o Dostojewskim oraz obecność reminiscencji jego dzieł w filozofii Lèvinasa. Interesująco objaśnia formułę pisarza rosyjskiego o odpowiedzialności człowieka za innych, odczytywaną w kontekście Biblii. Szczególnie dookreślana jest „uniwersalność formuły o odpowiedzialności – jako prawdy etycznej; asymetria etycznej relacji „Ja-Ty”; uprzywilejowany status „ja” jako konsekwencja tej asymetrii; pierwszeństwo odpowiedzialności wobec Innego a problem wolności ludzkiego „ja”; „ja” jako podmiot etyczny a kwestia „ekstytucyjnej inspiracji” (inspiration), „epifanii Twarzy” oraz „miłości bliźniego” (ja-dla-Innego)” (131). Egzegeza Lèvinasowskich nawiązań do Dostojewskiego ujawnia erudycję i zaangażowanie badaczki.

Wanda Laszczak w instruktywnym artykule *W kręgu poetyckiej sofiologii Matki Marii (Jelizawiey Skobcowej)* snuje rozważania o poszukiwaniu całościowości świata i rozpoznawaniu przez poetkę zamysłu Stwórcy wobec uniwersum. Poprzez przekonujące interpretacje wybranych wierszy Matki Marii dokumentowana jest idea upadku świata i wezwanie do przeobstwienia życia, osiągnięcia synostwa przez przybliżenie do Wszchemogącego.

Adam Bezwiński w pracy *Listy o kulturze rosyjskiej Georgija Fiedotowa (Wokół problemów dziedzictwa i przyszłości)* na właściwym poziomie naukowości interpretuje trzy prace publicystyczne Fiedotowa zebrane w tytułowo oznaczonym cyklu. Eksponuje spojrzenie na kulturę rosyjską w jej rozwoju, ciągłość intelektualną narodu, wartości i stan społeczeństwa rosyjskiego po 1917 roku. Negatywne zmiany mentalnościowe po katastrofie rewolucji zniszczyły rosyjskość, przeobraziły duszę i świadomość ludzi, przemieniły inteligencję i jej misję. Poprzez odbudowanie elit intelektualnych państwa, jak stwierdza badacz, Fiedotow widzi możliwość odrodzenia prawdziwej kultury rosyjskiej.

W interesującym artykule Galiny Niefaginy *Od niewiary do wiary: duchowa droga Eugenii Gercyk* prześledzono duchowy rozwój E. Gercyk na podstawie jej wspomnień, szkiców i listów zebranych w książce *Twarze i obrazy*. Poetka, muza symbolistów wzrastała w burzliwej epoce początku XX wieku, ulegała różnym teoriom filozoficznym (od materializmu, poprzez Kanta, Bierdiajewa, teozofię, Fiodorowa, do chrześcijaństwa). Wnikliwa rekonstrukcja poszukiwań duchowych poetki dowodzi bogactwa jej życia wewnętrznego, podążania ku wartościom niezniszczalnym.

Przedmiotem wnikliwych obserwacji Igora Nabitowicza w rozprawie *Sakrochronotop powieści Leonida Mosiondza „Ostatni prorok”* jest utwór historyczny tego współczesnego pisarza ukraińskiego o Janie Chrzcicielu. Autor wprowadzając kategorię sakrochronotopu syntetyzuje w nim elementy religijne i ze sfery profanum, lokuje go na styku genotypu powieści i jej wymiaru metafizycznego, a poprzez pryzmat wydarzeń biblijnych odczytuje historiozoficzne wizje pisarza odnośnie rozwoju narodu ukraińskiego.

W artykule Moniki Grygiel *Metafizyka drobiazgów w „Powrocie Czorba” Vladimira Nabokova* eksponowana jest metafizyczna koncepcja czasu pisarza, w którym wszystko, co minione, pozostaje trwałe, uporządkowane, zaś to co aktualne – chaotyczne i niepewne, a przyszłe – beznadziejne. Autorka rzetelnie dokumentuje wagę drobiazgów u Nabokova, w jego świecie przedstawionym i doświadczalnym opisie rzeczywistości, które potwierdzają boski ład i harmonię świata.

W interesującej rozprawie Stefani Andrusiw *Nieszczęśliwa postateistyczna świadomość w poszukiwaniu Boga: Włodzimierz Drozd „Wyspa w wieczności”* autorka stawia kwestię dochodzenia do wartości religijnych społeczeństwa zlaicyzowanego. Poddany ateizacji bohater pisarza ukraińskiego u kresu swej drogi pragnie odkryć wiarę, sens życia, ale odnajduje tylko siebie.

Archim. Sergiusz (Jan Gajek) w artykule zharmonizowanym z tematem tomu *Fabian Abrantowicz i Andrej Cikota i ich wybitny wkład duchowy w rozwój kultury białoruskiej* naświetla działalność ewangelizacyjno-kulturową dwóch archimandrytów w początkach XX wieku służącą odrodzeniu wśród Białorusinów wartości duchowych, godności człowieka i jego narodowej kultury. Wywód ma charakter biograficzno-informacyjny.

Urszula Cierniak w pracy *Rzymski Babilon, czyli arcybiskupa Hermogenesa (1880-1954) polemiki z papieżem* omawia działalność publicystyczną arcybiskupa Hermogenesa po II wojnie światowej nakierowaną na krytykę i polemikę z papieżem. Przegląd wypowiedzi arcybiskupa wskazuje, że jego pisarstwo współgrało z oficjalnym stanowiskiem władz państwowych lansujących tezę o wrogości papieża i jego nadużyciach. Oparty na nowych materiałach artykuł właściwie naświetla naukę Hermogenesa o szkodliwości papies-twa, która de facto kształtowała oficjalne stosunki rzymsko-prawosławne w tym okresie.

W dobrze uargumentowanym artykule Joanny Mianowskiej *Dzienniki archiprezbitera Aleksandra Szmiemana w kontekście świadomości prawosławnej* przeanalizowano wydany w 2005 roku ego-literacki dokument ojca, w którym odnotowuje on wiele deformacji rosyjskiej cerkwi prawosławnej, co było przedmiotem licznych wypowiedzi polemicznych.

Zasłużony polski badacz poezji rosyjskiej Jan Orłowski w rozprawie *Człowiek w drodze do Boga (O cyklu sonetów religijnych Jana Bernarda „Ucieczka przez pustynię”)* interpretuje motywy religijne tytułowo określonego utworu. W posiadającym walor odkrywczości wywodzie J. Orłowski eksponuje związki dwóch cykli

sonetów autora z Biblią i chrześcijańską duchowością. Uwagi o zawartości wybranych wierszy, wyjaśnienie symboliki obrazów lirycznego przekazu mogą się podobać. Pustynia staje się dla autora kunsztownych liryków miejscem spotkania z Bogiem, wzrastania; badacz uświadamia nam też, że jest metaforą cywilizacji bez duchowości, którą należy pokonać.

Witold Kowalczyk w dobrze udokumentowanym tekście *Kometa nad „Kosmą i Damianem”*, czyli *świat widziany oczami prawosławnego poety Aleksandra Zorina* odkrywa polskiemu odbiorcy ostatni, liczący 136 wierszy, tom poety z kręgu o Aleksandra Mienia. Ujawnia walory religijne tej liryki, zwraca uwagę na leksykę sakralną, postaci biblijne, wyrażenia i obrazy związane z kultem, świętami cerkiewnymi i chrześcijańskimi. „Ja” liryczne modelowane jest według wartości ewangelicznych, a motywy sakralne wplatane są do tematyki egzystencjalnej (przemijanie, śmierć, widzenie przyrody i świata).

Beata Siwek w artykule *Człowiek w świecie absurdu. O dramacie „Labirynt” Mikołaja Arachouskiego* pochyla się nad utworem reprezentującym tzw. teatr absurdu. Omawia strukturę tekstu, prezentuje postaci koncentrując się na ich sferze wartości, poszukiwaniu Boga. Zgłębia też organizację przestrzeni, wiele uwag poświęcając symbolice labiryntu, światła i nieba. Autorka znacznie rozszerza naszą wiedzę o wartościach religijnych w literaturze białoruskiej.

Tom lubelski wieńczy, pisana ze znanstwem zagadnień, rozprawa Anny Rażny *Rola cywilizacji w antyglobalistycznych koncepcjach konserwatystów rosyjskich*, w której poruszono istotne problemy antyglobalizmu w teoriach współczesnych, w szczególności A. Sołżenicyna, A. Dugina i A. Panarina. Uwagi o nowej geopolityce rosyjskiej, przeciwstawiającej się globalizmowi, koncentrują się m.in. na kwestii samoograniczenia (Sołżenicyn), eurazjatyzmie (Dugin), opartym na prawosławiu mesjanizmie z ideałami antropologicznymi i etycznymi (Panarin).

Zrealizowana dla upamiętnienia prof. R. Łuźnego edycja lubelska należy do przedsięwzięć niezwykle udanych. Pomieszczone w niej teksty są dla czytelnika polskiego bardzo interesujące, świadczą o wielkiej sprawności naukowej autorów, którzy przekonali, że tematyka aksjologiczna na przestrzeni wieków gościła w literaturach wschodniosłowiańskich.

I jeszcze jedna uwaga, Redaktorzy nie ustrzegli się (zamieszczając dwa takie artykuły) nagannej praktyki powielania wydawniczego wcześniej opublikowanych tekstów, a jest to praktyka przypominająca mi niesławne poczynania służące moltiplicacji tekstów naukowych i nadużywana przez „władców” rusycystyki z Instytutu Słowianoznawstwa PAN w okresie PRL-u.

Kazimierz Prus